

АД КУЛЬТУРЫ ДА МОВЫ І АД МОВЫ ДА КУЛЬТУРЫ

М. В. Абабурка

(Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”,
кафедра пачатковай адукацыі і лінгвадыдактыкі)

Артыкул прысвечаны лінгвакультуралагічнаму аналізу беларускамоўных словаспалучэнняў, сказаў і мікратэкстаў з элементамі “хлеб” і “соль”.

Яшчэ з даўніх часоў, з часоў Кіеўскай Русі ў сучасных усходнеславянскіх народаў вядзецца звычай сустракаць жаданых і прошаных гасцей хлебам і соллю (хлебам-соллю). Звычай гэты называецца хлебасольствам, а самі народы – хлебасольнымі. І сёння шматлікіх усходніх славян называюць хлебасоламі ці хлебасолкамі, як гасцінных людзей. Паступова хлеб становіўся сімвалам усялякай ежы (яды), у тым ліку і рытуальнай. У беларускіх вясельных абрадах маладых сустракаюць хлебам-соллю, абсыпаюць зернем і пякуць каравай, каб потым пачаставаць усіх удзельнікаў (пры падзеле караваю) за іх жа падарункі маладым (“Дарую табе, Манечка, клык воўны, каб у цябе быў жыўот поўны” ці “Дарую вам, дзеткі, грошы, каб заўжды ў вас быў корм (стол) харошы”). Беларусы ў сваёй фразеалогіі і парэміялогіі захавалі ўсю культуру рознага жыцця-быцця (“мой, твой, яе, яго, наш, ваш, іхні, свой, чужы хлеб”; “цяжкі хлеб”, “лёгкі хлеб”, “надзённы хлеб”; “на ласкавым хлебе”, “есці чужы хлеб”, “без хлеба сядзець”, “дарэмна хлеб есці”, “цераз хлеб(ды) хлеба шукаць”, “з хлеба крошак шукаць”, “шукаць як хлеба” і шмат інш.). У многіх мясцінах сённяшняй Беларусі, як пажаданне таму, каго застаюць за ядой (ежай), замест “Смачна (на)есці!” ці “Добрага апетыту!” кажуць: “Хлеб ды соль!”

Пасля «преломлення хлеба» Ісусам Хрыстом духавенства забараняла рэзаць хлеб. Сучасныя беларускія словы “скіба” і “луста”, што маюць дачыненне да хлеба, ва ўсіх беларуска-рускіх і руска-беларускіх слоўніках перакладзены старажытным словам “ломоть” (часцей «ломтик»), якое яшчэ дзе-нідзе не згубіла свайго старажытнага, першаснага значэння, напрыклад, не перасэнсавалася так, як слова «крошць» – “крышыць” (крышым не толькі хлеб, але і сала!). Словазлучэнні “чорны хлеб” і “белы хлеб” паступова выцеснілі словазлучэнні “жытні хлеб” (“жытнік”, “жытнічак”) і “пісанічны хлеб” (“пісанічнік”, “пісанічнічак”). Словы “булка”, “бохан”, “пірог” з абазначэння ‘печыва з пісанічнай мукі’ перасэнсаваліся і сталі сінонімамі слоў “пячэнне”, “куліч”, “пірожнае” і інш. Слова “булка” стала сінонімам слова “буханка” (“Перадайце мне буханку чорнага і белага хлеба”) і нават слова “кірпіч” або словазлучэння “форменны (формавы) хлеб”. Сёння ў сельскіх (аграгарадковых) магазінах можна пачуць: “Дайце мне кіло цвікоў і два кірпічы”, што абазначае на літаратурнай мове: “Калі ласка, мне адзін кілаграм тоненькіх, вермішэлевых макаронаў і дзве буханкі чорнага хлеба”. Ды і сам прадуктовы магазін можа мець назву “Хлебабулачны магазін” або “Хлебапрадуктовы”.

Словы “пекар” і “хлебачок” сталі ўстарэлымі, бо іх выцеснілі з ужытку словы “пякарня” і “хлебапякарня” з абазначэннем механізаванай выпечкі хлеба (і “чорнага”, і “белага”). Зараз – “хлебазавод”.

Пасля Вялікай Айчыннай вайны ва ўсёй Беларусі, асабліва ў вёсках, усялякі хлеб пяклі ўручную. Спачатку рабілася закваска – рыхтавалі яе з заквашанага цеста, потым змешвалі яе з мукой – і рабілася рошчына ў спецыяльнай, хлебнай дзяжы (“хлебніцы”); цеста ставілася на ноч у цёплае месца (“каб падышло”, г.зн. узнялося, да самай “накрыўкі” (зачынкі, закрыўкі, вечка дзяжы). Назаўтра напальвалі печ да патрэбнай тэмпературы абавязкова сухімі бярозавымі дровамі, вымяталі вугалі і попел бярозавым венікам з лісцем (“мятлой”), бралі драўляную шырокую лапату (сваю ці суседаву), пасыпалі яе мукою, клалі кляновае ці дубовае лісце, зноў пасыпалі мукою і гатовае цеста ў форме сонечных круглякоў асцярожна апускалі на шырокае месца лапаты, “садзілі” ўсё ў печ, лоўка вырывалі лапату з-пад сырых боханаў-круглякоў, засланялі печ і трымалі там “насаджанае” цеста пэўны час, які залежаў ад тэмпературы напаленай печы. Каб спечаны хлеб быў нармальны, на апошнім агні адбывалася своеасабліва апрацацыя яго: на вялікай скаварадзе (“патэльні”) выпякаліся тоўстыя бліны з гатовага цеста (“ламанцы”, “скавароднікі”). Яны паказвалі, многа ці мала солі або кіслаты ў цесце, калі адламаны кавалак з’ядаўся гаспадаром, гаспадыняй і іншымі членамі вялікай ці малой сям’і. Гатовы, спечаны хлеб вымаўся з печы,

клаўся на ручнік, разасланы ўздоўж на лаве ці іншым прыстасаванні, абмазваўся растворам яйкавага жаўтка (звычайна курынага) і астываў. Гарачы хлеб есці забаранялася, таму што мог адбыцца “заварот кішак” ці “апяканне страўніка” (“жсалудка”).

Кампанент “хлеб” прысутнічае і ў фразеалагізме “хлеб надзённы”. І. Я. Лепешаў тлумачыць паходжанне гэтага фразеалагізма гэтак: “Няпоўная калька з царкоўнаславянскай мовы, ... з малітвы: “Хлеб наш насущный даждь нам днесь” (хлеб, патрэбны для існавання, дай нам на гэты дзень)” [2, с. 144]. А Аляксандр Надсон у працы “Наша вера” падае 2 варыянты перакладу выслоўя: 1) “Хлеба нашага штодзённага дай нам на сёння” і 2) “... хлеба нашага надзённага дай нам сёння” [1, с. 143–144].

У вёсцы Морач Клецкага р-на Мінскай вобл. намі зафіксаваны жарт-досціп такога кшталту: “Хлеб наш насущны... Сам высах і нас высушыў”. А Максім Танк у вершы “Мой хлеб надзённы” і ў аднайменным зборніку пашырыў значэнні фразеалагізма ‘неабходныя сродкі для жыцця’ і ‘самае важнае, самае неабходнае’ наступным чынам:

*Непакой за цябе, зямля мая,
За твой ураджай, спакойны сон,
За дрэва кожнае ў гаях,
За вёсніх песень перазвон,
Непакой за цябе, зямля мая, –
Мой хлеб надзённы.*

*Часамі ён горкі ад пылу быў,
Часамі салёны ад слёзаў быў,
Часамі гарачы ад пораху быў,
Але і салодкі ад дружбы быў,
Мой хлеб надзённы. [3, с. 92]*

Літаратура

1. Абабурка, М. В. Рознастылёвыя тэксты і іх аналіз / М. В. Абабурка. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2010. – 212 с.
2. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Нар. асвета, 1981. – 160 с.
3. Танк, Максім. Збор твораў. У 13 т. Т. 3. Вершы (1954–1964) / Максім Танк. – Мінск : Бел. навука, 2007. – 447 с.